

Gerard Olthof

Drie keer Rome

**25 Wandelingen langs monumenten
van keizers, pausen en fascistten**

© 2017 G.H.J.M. Olthof / Uitgeverij U2pi

Titel: Drie keer Rome
Auteur: Gerard Olthof

Ontwerp en afbeeldingen voor- en achterzijde: auteur
Voorzijde: Forum Romanum
Achterzijde boven: Forum van Mussolini (detail)
Achterzijde onder: uitzicht vanaf de Engelenburcht

Uitgeverij U2pi BV, Den Haag
Website uitgever: www.jouwboek.nl
ISBN: 978-90-8759-662-0
NUR: 502

April 2017

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Inhoud

Voorwoord	8
Inleiding	11
Hoofdstuk 1. We are just a light joke...	24
Stazione Termini, Piazza dei Cinquecento, Serviaanse stadsmuur, standbeeld van Johannes Paulus II, obelisk van Dogali, Santa Maria degli Angeli e dei Martiri, Thermenmuseum	
Hoofdstuk 2. GOD be thanked: a ruin!	38
Colosseum, boog van Constantijn	
Hoofdstuk 3. Zeg, wat is het hier allemaal kapót!	64
Forum Romanum	
Hoofdstuk 4. Essa è stata la più geniale soluzione dell'annoso problema	98
Via dei Fori Imperiali, zuil van Trajanus	
Hoofdstuk 5. Een zeldzaam, caleidoscopisch uitzicht, omkranst door het lover van de tuin	117
Aventijn, klooster van de Maltezer ridders, Circus Maximus	
Hoofdstuk 6. Zingen voor een kusje van dertig meisjes	133
Piazza dell'Indipendenza, Ennio, Via XX Settembre, Villa Torlonia, Sant' Agnese fuori le Mura, Santa Costanza, Santa Maria della Vittoria, fontein van Mozes	
Hoofdstuk 7. Waar senatoren, keizers, koningen, nonnen en een Schot woonden	148
Septizodium, Via di San Gregorio (Via Triumphalis), Aqua Marcia, Palatijn, Giacomo Boni, Casa di Livia, Domus Augustana, Charles Mills	
Hoofdstuk 8. Een genezend en een sprekend beeld	163

Piazza Venezia, Il Vittoriano, republikeinse huizen, Cola di Rienzo, Santa Maria in Aracoeli, Santo Bambino, Madama Lucrezia, San Marco	
Hoofdstuk 9. Now, ... now I am getting started with my life Spaanse Trappen, huis van Keats, Antico Caffè Greco	178
Hoofdstuk 10. Bernini's bewegende beelden Galleria Borghese	186
Hoofdstuk 11. Sterven kun je leren San Pietro in Vincoli, Ludus Magnus, San Clemente, Santi Quattro Coronati	193
Hoofdstuk 12. Roma o morte! Janiculum en Trastevere	204
Hoofdstuk 13. De belangrijkste kerk van Rome FAO-gebouw, obelisk van Axum, catacomben van Sint-Calixtus, San Giovanni in Laterano, Baptisterium, Scala Santa	210
Hoofdstuk 14. Het hoofd van de wereld Cordonata, Capitool, Senatorenpaleis, ruitersstandbeeld van Marcus Aurelius, Capitolijnse musea, Mamertijnse gevangenis	220
Hoofdstuk 15. Es wäre möglich... es könnte sein... Sint-Pietersplein, Sint-Pieter, opgravingen onder de crypte van de Sint-Pieter, Via della Conciliazione	234
Hoofdstuk 16. Van pauselijke privécollectie tot Eftelingrijen Vaticaanse Musea, stanzen van Rafaël, Sixtijnse kapel	253
Hoofdstuk 17. Vittime di un sacrificio orrendo Piazza Barberini, Via Rasella, Via Appia, San Sebastiano, Fosse Ardeatine	278
Hoofdstuk 18. A signpost to both the Field of Mars and the City Piazza del Popolo, Santa Maria del Popolo, mausoleum van Augustus, Ara Pacis	292

Hoofdstuk 19. De lelijkste en de mooiste fontein	304
Il Gesù, Largo di Torre Argentina, theater van Pompeius, Campo dei Fiori, Palazzo Farnese, Palazzo Spada, Schildpaddenfontein, Porticus van Octavia, Tibereiland, Forum Boarium, boog van Janus, boog van de geldwisselaars, Santa Maria in Cosmedin	
Hoofdstuk 20. Disegno angelico e non umano	318
Piazza Navona, Santa Maria dell' Anima, Palazzo Altemps, San Luigi dei Francesi, Pantheon, Santa Maria sopra Minerva, Gammarelli, Sant' Ignazio, tempel van Hadrianus, Trevi-fontein	
Hoofdstuk 21. When Shelley was being inspired there	343
Thermen van Caracalla, Aureliaanse stadsmuur, piramide van Cestius, protestantse begraafplaats, Monte Testaccio, Centrale Montemartini	
Hoofdstuk 22. Het mooiste goud en blauw van de stad	361
Santa Maria Maggiore, Santa Pudenziana, Santa Prassede, Palazzo Massimo	
Hoofdstuk 23. Een vergeten kerk op weg naar Pompeï aan de Tiber	371
San Paolo fuori le Mura, EUR-Museo della Civiltà Romana, Ostia Antica	
Hoofdstuk 24. The aspect of the place and its inhabitants leaves an uniform impression of poverty, desolation and filth	382
Theater van Marcellus, getto van Rome, Joods museum	
Hoofdstuk 25. Grandiosa e completa palestra di formazione fisica e spirituale alla gioventù italiana	391
Castel Sant' Angelo, Forum van Mussolini, MAXXI	
Nabranden	398
Enkele belangrijke jaartallen	399
Pauselijke wapens	401

Literatuur	402
Verantwoording van de afbeeldingen	406
Over de auteur	408
Index	409
Noten	424

With every year the pace of life and the pace of tourism seem to quicken. Although more and more people may come to the city, they spend less and less time there. The sojourn of several months favoured during the leisurely age of the Grand Tour has been replaced by the mini-break, the long weekend, and the “it’s Tuesday so it must be Rome” package tour.

STURGIS, M., *When in Rome. 2000 Years of Roman Sightseeing*, London 2011

Wie in Rome kort verblijft, maakt zich een agenda om te zien wat gezien moet worden. Wie in Rome kan wandelen, beseft dat morgen nog een dag komt en na morgen al weer een dag. Hij neemt de zuidelijke gewoonte aan, ziet in dat alles zijn tijd heeft en dat ook volgende week ruïnes, pleinen en fonteinen er nog zullen zijn. Stad en verblijver hebben weet van wat wachten en verwachten is.

SMEETS, A., (ed.), *Rome door de ogen van Antoine Bodar. Een spirituele gids voor de Eeuwige Stad*, z.p. 2012

Voorwoord

Alle schrijvers van reisboeken plagiëren, merkt Barbara Grizutti Harrison op, in haar inleiding bij de heruitgave van het reisboek (1964) van H.V. Morton over zijn reis door Noord-Italië. Omdat Grizutti Harrison een verdienstelijk schrijfster is van een reisboek en weet waar ze over praat, heeft ze gelijk. Haar opmerking geldt dus ook voor dit boek. Het is gebaseerd op wat ik las over Rome, maar daarnaast op wat ik er zag en hoorde.

De belangstelling van historici voor de stedenbouwkundige vernieuwingen in de stad tijdens het fascistisch regime (1922-1943) is van recente datum. Hun bevindingen zijn bovendien nog maar nauwelijks verwerkt in reisgidsen. In deze reisgids wordt geprobeerd die leemte enigszins op te vullen. Er is dus aandacht voor de bouwkundige prestaties van keizers, pausen én het fascistisch regime. Daarom heeft het boek als titel *Drie keer Rome* gekregen, met als ondertitel *25 Wandelingen langs monumenten van keizers, pausen en fascististen*. Ik hoop dat het nuttig kan zijn voor iedereen die zich voorbereidt op een verblijf in de Eeuwige Stad, als geïnteresseerde toerist of als reisleader.

Het is een reisgids in combinatie met een reisverhaal. Ik heb dus ook een aantal persoonlijke indrukken en ervaringen opgenomen. Voor mij biedt dat het voordeel, dat niet elke bewering gebaseerd hoeft te zijn op wetenschappelijke literatuur en moet worden verantwoord. Ik heb dan ook alleen de titels van de boeken van de in de tekst en de noten genoemde auteurs vermeld en afgezien van een volledige literatuurlijst van geraadpleegde werken. Van drie boeken heb ik in verhouding veel gebruik gemaakt. Het zijn de werken van Hans Kolb, Aristotle Kallis en het echtpaar Richard en Barbara Mertz. Ik beveel ze de lezer graag van harte aan. Ik heb ook dankbaar gebruikgemaakt van de vele adviezen en opmerkingen die ik kreeg van Frank van Bergen, Geert Derkse, Gerard van Niel,

Joep Rietveld en Rudy Schipperen. Dat betekent natuurlijk niet dat zij daarom medeverantwoordelijk zijn voor het eindresultaat. Daarop mag u alleen mij aanspreken.

Gerard Olthof

Berkel-Enschot, winter 2015-2016
Mercatello sul Tauro, zomer 2016

Inleiding

Aan nieuwe reisgidsen over Rome is eigenlijk weinig behoefte. Er zijn er werkelijk vele honderden te krijgen, in allerlei soorten en maten, in alle werelddalen, met elke gewenste diepgang en met verschillende accenten. Ze verschenen vanaf ongeveer het midden van de negentiende eeuw, toen het toerisme in Europa voorzichtig op gang kwam. De beste algemene gids is tegenwoordig ongetwijfeld die van de *TCI*, uitgegeven in de serie *Guide Rosse*. Ben Esser noemde de gids terecht *de koning van de reisgidsen*. Deze gids is zó goed en uitgebreid, dat het bijna een schriftelijke cursus leesvaardigheid Italiaans waard is om hem te kunnen raadplegen, hoewel je met kennis van het Frans en een goed woordenboek Italiaans-Nederlands ook een heel eind komt. Hij heeft echter als nadeel, dat hij zó dik is, dat het onhandig is om hem mee te nemen bij je omzwervingen in de stad. De oorspronkelijke gids uit 1925 kon met enig gemak nog in de jaszak worden meegenomen. De laatste editie echter, die met een *hard cover* verscheen in 2015, is 1168 bladzijdes dik. Die gids ligt tijdens je reis waarschijnlijk voortdurend op het tafeltje in je hotelkamer. Datzelfde zal gelden voor de mooie en prettig leesbare gids van Georgina Masson. Sinds kort is er van de *Guide Rosse* gelukkig een editie verkrijgbaar met een *soft cover*, die handzamer en bovendien een stuk goedkoper is. Als je vooral geïnteresseerd bent in de archeologie van de stad, zijn de gidsen van Herbert Alexander Stützer, Filippo Coarelli en vooral Amanda Claridge geschikt.

Maar het kan natuurlijk veel dunner en vooral moderner. Ook daarom vermindert de vraag naar nieuwe papieren reisgidsen. Steeds vaker zie je toeristen in de stad lopen die hun *iPad* of *iPhone* gebruiken om werkelijk van alles over Rome te vinden. De haltes van de vele buslijnen, de beste restaurants (met recensies), de openingstijden van de vele musea en stukjes tekst die uitleg geven over de belangrijkste monumenten. Je vindt dat alles met drie tikken en twee swipes. Bovendien kun je met de *iPad* of *iPhone* handig de voor

jou uitgestippelde wandelroute volgen. Er is zelfs een gratis *app* die je laat zien waar de openbare toiletten in de stad te vinden zijn. En als je even iets wilt vragen aan een Romein en je bent het Italiaans niet machtig, spreek je met een andere *app* jouw woorden in het Nederlands in. Daarna tik je op het scherm en een aangename stem spreekt ze duidelijk in het Italiaans uit. Bijkomend voordeel van de *iPad* of *iPhone* is, dat je geen camera hoeft mee te nemen. Dat is handig, want in Rome moet je je bij voorkeur verplaatsen met zo weinig mogelijk bagage.

Wie toch een kleine en handzame gids wil meenemen voor onderweg in de stad, en echt veel informatie ter plekke wil hebben, kan misschien het best, ik durf het bijna niet te zeggen, teruggrijpen op oude reisgidsen. Als suggesties noem ik de Engelstalige gidsen van John Murray, verschenen tussen 1843 en 1899, of die van Augustus Hare, verschenen tussen 1871 en 1909. Een uitstekend alternatief is natuurlijk de rode *Baedeker*, in veel edities gepubliceerd tussen 1866 en 1933 in het Duits, Engels en Frans. Natuurlijk zijn al deze gidsen zeer gedateerd, maar ze bieden nog steeds een schat aan waardevolle en gedetailleerde informatie, plattegronden en afbeeldingen. Als je niet gezien wilt worden met een boek dat zo oud is, maar toch veel informatie bij de hand wilt hebben, kun je de *Micheлингids* of de *Blue Guide* van Alta Macadam kiezen.

De meeste algemene gidsen richten hun aandacht op de kunst en de architectuur van het oude Rome en van de katholieke kerk. De betekenis die de regering van Mussolini heeft gehad voor het uiterlijk van de stad, krijgt doorgaans een stiefmoederlijke behandeling. Dat is jammer, niet omdat zijn fascistische ideologie ook maar enige sympathie verdient, maar omdat de stad Rome zoals wij haar nu zien voor een belangrijk deel in de relatief korte periode van 1922-1943 geschapen is. Het is voor de bezoeker aan de Eeuwige Stad goed om dat te weten. In deze reisgids probeer ik daarom een nieuw evenwicht te vinden in de aandacht voor de betekenis van keizers,

pausen én de fascistische regering. Waar mogelijk worden daarbij verbanden gelegd tussen de verschillende periodes in de geschiedenis.

Waarom fascineert deze stad zo? Dat komt door de tegenstelling tussen de rustgevende continuïteit van twee millennia klassieke monumenten tegenover de enorme hectiek van toeristen, verkeer en overvolle stadsbussen. Dat komt omdat al bijna 2000 jaar mensen naar Rome trekken om de stad te bekijken. Dat komt omdat hier de paus zetelt en het pausschap is de langstdurende regeringsvorm in de geschiedenis. Dat komt omdat je weet dat, waar je ook loopt, vijf tot vijftien meter onder je, bijna 2000 jaar geleden, ook mensen liepen, bijna een miljoen zelfs. Dat komt omdat overal de restanten van de klassieke oudheid nog levende onderdelen zijn van de stad, waar de tegenwoordige Romeinen schijnbaar achteloos langs wandelen of rijden. Charles Dickens (1812-1870) die geheel onvoorbereid de stad in het midden van de negentiende eeuw bezocht, beschreef het als volgt:

...but whether (...) you pass by obelisks, or columns, ancient theatres, houses, porticoes, or forums, it is strange to see, how every fragment, whenever it is possible, has been blended into some modern structure, and made to serve some modern purpose - a wall, a dwelling-place, a granary, a stable - some use for which it was never designed, and associated with which it cannot otherwise than lamely assort.

Veel van de charme van het reizen naar Rome is verloren gegaan, want we hebben steeds minder tijd nodig om deze stad te bereiken. De middeleeuwse pelgrim was maanden onderweg en zijn tocht was moeilijk en gevaarlijk, zeker als de landroute werd gekozen. Het enige lichtpuntje waren de kloosters, die de reizigers onderdak boden. Het oversteken van de Alpen was tot de komst van de spoorwegen een enorme onderneming, zeker in het najaar en de winter. Paul Franklin Kirby vertelt dat hierbij soms de koetsen van

de reizigers uit elkaar werden genomen om op bepaalde plaatsen de doorsteek te kunnen maken. De reizigers werden dan in draagstoelen verder vervoerd.

Er was gespuis en je verplaatsen zonder escorte was een hachelijke onderneming. Narrige douaniers, rare valuta, administratieve rompslomp en oponthoud aan de grenzen: het was er allemaal. Veel reizigers hadden aanbevelingsbrieven bij zich, waarmee ze zich meldden bij de lokale pastoors of burgemeesters, maar het lukte niet altijd om daar een veilig en schoon onderkomen te vinden. Dan moest men soms genoeg nemen met vuile herbergen die bovendien stevige prijzen hanteerden. Het duurde een eeuwigheid voordat de koetsier het verlossende *Ecco Roma!* kon roepen. Karl Baedeker waarschuwde in zijn eerste reisgids van Midden-Italië en Rome uit 1866, dat je ook in Rome zelf op je tellen moet passen, want de reiziger

...wird von Wirthen, Kellnern, Kutschern, Facchini, überhaupt all den vielen Leuten, mit denen er täglich nothgedrungen in Berührung kommt, als Object betrachtet, aus dem möglichst viel Geld herauszuschlagen ist.

Tegenwoordig zijn we met het vliegtuig in anderhalf uur in Rome en van deur tot deur kost het ons misschien iets meer dan een halve dag. Maar daardoor hebben we geen tijd meer om ons voor te bereiden. Dan bedoel ik niet, dat we geen tijd meer hebben om te lezen over de stad omdat onze vliegreis al is afgelopen voordat we er aan zijn begonnen. Lezen over Rome kunnen we immers ook in de maanden voorafgaand aan ons bezoek en als we voor lezen geen geduld hebben, kunnen we filmpjes over de monumenten en kunstwerken op YouTube bekijken, daarvan zijn er duizenden. Ik bedoel dat het lijkt alsof de voorbereiding op Rome, als je iets van die stad wilt begrijpen, een periode van geestelijke acclimatisatie vooraf vereist, die alleen echt lukt tijdens het reizen zelf. Bij een

vliegpreis is de tijd daarvoor te kort. Die gewenningstijd duurt namelijk minstens twee dagen. Hoe dat zo komt, weet ik niet, en misschien ben ik wel de enige die dat zo ervaart. Het komt wellicht omdat ik weet, dat ik telkens weer zoveel indrukken ga opdoen, dat ik daarvoor in mijn hersens alvast wat ruimte moet maken, een soort anticiperen van het zenuwgestel, ter voorkoming van het syndroom van Stendhal. Goethe (1749-1832), de grote Duitse dichter die een tijd in Rome woonde, zou dit zeker allemaal onzin hebben gevonden. Volgens hem kon je je alleen in Rome op Rome voorbereiden.

Reizen per spoor kan natuurlijk ook en dat duurt lang genoeg om aan de gedachte te wennen, dat er iets gebeuren gaat. Maar de trein is uit de gratie geraakt, vooral omdat hij prijstechnisch oninteressant is geworden. Wij gingen in het verleden met onze school jarenlang met de trein naar Rome, meestal vanaf Brussel-Zuid, via Bazel, de Gotthard, Chiasso, Milaan en natuurlijk daarna Bologna en Florence (*Meneer, dit hier heet Firenze. Wanneer komen we aan in Florence? Ik hoorde dat we daar vanuit de trein de beroemde koepel kunnen zien die in ons geschiedenisboek staat*). Meestal hadden we als groep een compleet treinstel voor onszelf. De naam van de school prijkte op de ramen van de coupés, zodat niemand het in zijn hoofd zou halen om daar in te stappen.

Ik vond de trein maar matig comfortabel, vooral 's nachts. In de als *luxe* aangeprezen couchettes van de *Deutsche Bahn* lagen we als begeleiders boven elkaar in zes uiterst smalle en harde bedden, links drie en rechts drie. Het woord bed is daarbij een hyperbool, want natuurlijk waren het gewoon de smalle, harde zittingen en rugleuningen van de treinbanken, die eerst even omgebouwd moesten worden om als slaapplek te kunnen dienen. De airconditioning was vaak stuk en het openschuiven van het raam zorgde voor veel lawaai en tijdens de nachtelijke uren raasde de trein natuurlijk juist door de talloze Zwitserse tunnels. Het in de zeer vroege ochtend overstappen op het gore en onprettig bevolkte *Milano Centrale* was

geen pretje, zeker niet als dat moest gebeuren met vijftig of zestig leerlingen in ganzenpas.

Italië heeft de naam het land van de bureaucratie en de georganiseerde chaos te zijn. Maar de Italiaanse spoorwegen zijn fantastisch: snel, goedkoop, schoon en luxe. Iedereen die denkt dat het met het verdwijnen van Mussolini uit de politiek was afgelopen met de punctualiteit van de Italiaanse spoorwegen, vergist zich. Ook zijn ze servicegericht en als er eens iets fout loopt, wordt dat opgelost. Toen we na een geslaagde Rome-reis met onze groep leerlingen wilden vertrekken vanaf *Roma Termini*, bleek het treinstel dat we reserveerden te ontbreken. Natuurlijk gingen we onmiddellijk informeren hoe dit kon en vooral hoe dit opgelost zou worden. Er kwamen bij het gesprek steeds meer fraai geüniformeerde Italiaanse spoorwegambtenaren en, gelet op de hoeveelheid goud op hun schouders, ook steeds hogere in rang. We kregen uiteindelijk het advies om maar ergens in de trein die klaarstond een plaats te zoeken. Men beloofde ons dat er in Florence een voor ons gereserveerd treinstel aangekoppeld zou worden. We veroverden de trein, maar geloofden maar half dat de toezegging zou worden nagekomen. Toen de trein na enkele uren stopte in Florence stonden er spoorwegbeambten klaar. Ze vingens ons op en geleidden ons uiterst vriendelijk naar een geheel leeg treinstel, dat zojuist werd aangekoppeld. De naam van onze school stond op een papier dat op de ramen was geplakt.

Een groepje leerlingen trof onder de bank eens een vluchteling uit Iran aan, die zich daar meer dan een halve dag onzichtbaar en onhoorbaar verborgen had gehouden. Hij schrok minstens even hard van zijn ontdekking als de leerlingen die de coupé bewoonden. Het was in de tijd dat vluchtelingen die rondzwierven in West-Europa een zeldzaamheid waren. Bij de volgende halte werd hij met stevige dwang door de Duitse spoorwegpolitie afgevoerd. Toen de Duitse spoorwegen enkele jaren later besloten dit traject te sluiten, konden we alleen nog maar via München en zelfs Kufstein Milaan

bereiken. Ook stegen de prijzen van de vervoersbewijzen en toen besloten we de touringcar te gaan proberen. Van mijn oud-collega's begreep ik dat de school tegenwoordig goedkoop met het vliegtuig gaat.

Een hotel zoeken in de Eeuwige Stad is gemakkelijk, want er zijn meer hotels dan kerken, veel meer. En er zijn minstens 775 kerken in Rome, waarvan volgens kunsthistorici er zeker honderd een bezoek waard zijn. Als je de reisgidsen en tegenwoordig vooral de sites mag geloven, liggen die hotels allemaal in het centrum, soms *Centro storico* genoemd. En dat klopt, want heel Rome binnen de stadsmuur van keizer Aurelianus (270-275 n.C.), uit de derde eeuw (*Roma Rotonda*) is het centrum en daar zijn er honderden. Het moeilijke is, dat een echt centrum binnen dat centrum niet eenvoudig aan te wijzen is. Is dat het centrum van de klassieke oudheid, met het *Colosseum* en het *Forum Romanum* als centrum binnen het centrum, tegenwoordig overdag druk en 's avonds uitgestorven? Of is juist het centrum dat uit de middeleeuwen, ruwweg gelegen ten zuiden van de *Corso Vittorio Emanuele II*. Of is het centrum dat van de renaissance en barok, in de driehoek *Corso (d'Italia)*, *Corso Vittorio Emanuele II* en de rivier de Tiber, waar het altijd druk is, ongeacht het uur van de dag en bijna de gehele nacht? De echte Romeinen, althans zo beschouwen zij zichzelf, wonen in het centrum dat zijn oorspronkelijke sfeer het best behouden heeft: de wijk aan de overkant van de Tiber (*trans Tiberim*), en die daarom *Trastevere* heet. Deze wijk kreeg het veertiende en laatste nummer in het systeem van *regiones* dat de ambtenaren van keizer Augustus (27 v.C.-14 n.C.) 2000 jaar geleden bedachten. Over één ding kunnen we het eens zijn: het centrum is niet het door Mussolini bedachte nieuwe tweede hart van de stad, de wijk *EUR*, gelegen ten zuidwesten van de hoofdbebouwing van de stad, op de weg naar Ostia en *Ostia Antica*.

Niet alleen zijn er veel hotels, ze zijn ook nog eens te vinden in allerlei soorten en maten. Een goedkoop hotelletje in een shabby zijstraatje kan gemakkelijk minder dan tien procent kosten van de prijs

van een luxe hotel met uitzicht op de *San Pietro* (Sint-Pieter) of op een beroemd klassiek monument zoals het *Pantheon* of de *Fori Imperiali*. Veel toeristen gaan op zoek naar iets dat goedkoop is en misschien vind je daarom in de kleine woordenboekjes voor toeristen standaardzinnnetjes als *La lampa e rotta*. Maar hoe vaak gaat er thuis eigenlijk een lamp stuk? Hoe vaak moet u de loodgieter laten komen om erger te vermijden? Anders gezegd: meestal krijg je gewoon waarvoor je betaalt. Hoewel? Toen ik eens met een groep leerlingen van mijn school in een niet zo goedkoop hotel verbleef, was in een van de leerlingenkamers de complete gordijnroede met een donderend geraas naar beneden gekomen. De leerlingen, die we hadden gewaarschuwd om vooral voorzichtig te zijn met de inventaris, stonden bleek en verschrikt naar de chaos te kijken en stamelden dat zij er écht niets aan konden doen. Ik was beducht voor de woede en claims van de hoteleigenaar, besloot niets te melden en de reparatie zelf uit te voeren. Toen ik voorzichtig een stukje van de veel te kleine muurplug verwijderde, kwam er tot mijn schrik een flinke hoeveelheid kalk mee. De reparatie voerde ik uit met natgemaakte propjes toiletpapier, die de leerlingen mij in een zeldzame bui van hulpvaardigheid aanreikten. Op samenzweerderige toon bezwoer ik de leerlingen niets te melden bij mijn collega's, laat staan bij de uitbater van het hotel, dat gevestigd was in een laatnegentiende-eeuws gebouw aan de *Via Giovanni Amendola*.

In een ander hotel, gelegen aan de *Via Calatafimi*, zijn we als docenten wél de strijd met de eigenaar aangegaan. Hij kwam ons op hoge poten en stevig Italiaans gesticulerend vertellen dat onze leerlingen een bed hadden vernield. En inderdaad, het ijzer was in het midden van de zijkant van het bed wat doorgebogen, want het is ontzettend gezellig om met een hele groep op de rand van een bed te gaan zitten. Een collega van mij, die door de Romeinen soms Teutoon werd genoemd vanwege zijn imponerende gestalte, probeerde het ijzer naar zijn hand te zetten. Warempel, het lukte, maar de eigenaar was niet tevreden. Hij rook geld en dreigde met hel en ver-

doemenis en, nog erger, met de *carabinieri*. We moesten betalen en het was een fors bedrag, genoeg om een prettige koopzondagmiddag door te brengen in een Beter Bed-vestiging. We hebben de helft betaald van wat hij eiste en hem toegevoegd dat we er voor zouden zorgen dat de naam van zijn hotel op de zwarte lijst kwam te staan.

Hotels zijn er dus volop, in allerlei soorten en maten, met diverse niveaus van service en luxe. In sommige straten vullen ze zelfs bijna complete huizenblokken en op elke verdieping is er een apart hotel. Soms zijn er zelfs twee op een verdieping. De vraag is wat je zoekt en dat is afhankelijk van wat je eigenlijk in Rome komt doen. Omdat ik naar Rome ga om te zien wat ik in Nederland niet kan zien en ik mijn tijd goed wil gebruiken, kies ik niet voor een hotel. Ik hoef immers alleen een plek om te douchen, voor de siësta en om te slapen, en heb dus geen hotel nodig. Waarom zou ik betalen voor een receptie die ik niet gebruik of voor de uren die de nachtportier slaapt? Daarom verblijf ik liever in een *Bed and Breakfast*, een *B&B*.

Afb. 1. Een aantal hotels aan de Via Principe Amedeo, nabij Stazione Termini